

*Еміль СОТНИК,
студент 6 курсу
факультету міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»*

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА-НАТО

Після розпаду СРСР США намагалися встановити взаємовигідні відносини з колишніми радянськими республіками, не забуваючи при цьому свої стратегічні інтереси. Як заявив У. Крістофер: «США зацікавлені встановити з пострадянськими країнами принципово нові взаємовідносини, що ґрунтувалися б не на силовому, а на економічному чинникові. Незалежній Україні у Вашингтоні відводили особливу роль і місце у зовнішньополітичній діяльності США, враховуючи економічний потенціал України. Але, нестабільність молоді суверенної системи певною мірою спричинила неоднозначність ставлення до неї однієї з найстабільніших держав. З іншого боку, далось взнаки те, що «Захід, заохочений таким раптовим падінням комунізму, не був належним чином готовим до участі у розв'язанні подібної комплексної проблеми системного перетворення країн радянського типу».

Щодо перспектив становлення нових держав, то Україну Вашингтон зарахував до групи країн, політичні та економічні ознаки котрих залишатимуться несформованими протягом десяти і більше років. При цьому ця група має такий вигляд: на першому місці Росія, а за нею всі інші Україна, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан та інші.

На початку дев'яностих років США слабо підтримували українську незалежність. Після проголошення незалежності України США вважали, що суверенітет цієї країни має залежати від її готовності здати

ядерну зброю. Ця політика суперечила політиці щодо колишніх комуністичних країн, бо їхній суверенітет ніколи не обумовлювався. Через місяць після здобуття незалежності України відбувся візит Голови Верховної Ради України Л.М.Кравчука до США. Відбулися перші переговори з Адміністрацією США про співробітництво у галузі економіки, науки і культури. 23 січня 1992 р. в МЗС України відбувся обмін нотами між Україною та США про встановлення дипломатичних відносин у повному обсязі. Подальшому зміцненню американсько-українських відносин сприяли візит до США президента України Л.М. Кравчука та його переговори з президентом США. Під час візиту було досягнуто домовленості про надання Україні економічної та фінансової допомоги, надання довгострокових кредитів. Але серйозною завадою на шляху розвитку двосторонніх відносин залишалася наявність на території України ядерної зброї. США відмовлялися мати серйозні справи з Україною, доки вона не погодилася здати ядерну зброю, а Росії таких вимог не ставили. Ставлення Вашингтона до молодієї Української держави формувалося у фарватері традиційних стереотипів зовнішньої політики, припасованих до звичного «балансу сил», що й спричинило появу «ядерного» українського чинника як своєрідної реакції на несподівану появу державоутворення. Наразі цей вектор став домінуючим у ставленні США до України, котра розглядалася як суб'єкт, що загрожує «світовому порядку». Адміністрація Б.Клінтона погрожувала припинити фінансову підтримку України. Відверто силовий тиск викликав логічний спротив в Україні. Американські політики не врахували, що для українського загалу важить ядерне питання: воно асоціюється з національною безпекою, тобто проблемою суверенності. Хибність американського підходу до незалежної України в тому, що «за океаном, так само як в Москві, не збагнули, наскільки серйозно ставляться українці до своєї державності». На прес-конференції (перед грудневим

референдумом) Л.Кравчук звертав увагу на те, що українці мають зробити належні висновки зі свого минулого. Оцінюючи політичну діяльність М.Грушевського, він нагадав, що його попередник припустився принаймні двох серйозних помилок: погодився на політичний союз з Росією і вчасно не створив боездатної національної армії. Півтора року Вашингтон безуспішно намагався розв'язати українську «ядерну проблему», використовуючи для цього чимало варіантів тиску, що негативно відбилося на встановленні міждержавних відносин [1, с.15].

Починаючи з 1994 року, дедалі чіткіших обрисів набирала траєкторія американського політичного вектора щодо незалежної України. З огляду на сукупність несприятливих обставин, що загрожували державному суверенітету, Україна змушена була погодитись на підписання угоди про ядерне роззброєння. Підписання 14 січня 1994 р. президентами України, Росії і США трьохсторонньої заяви та угоди про ліквідацію ядерної зброї в Україні сприяло помітному поліпшенню американсько-російських відносин. Реакція офіційних кіл і світової громадськості на Тристоронню угоду була неоднозначною. Проте характерно, що американські, російські та українські урядові кола сприйняли факт підписання Угоди як спільну гучну перемогу. Це й зрозуміло: «Росії в такий спосіб вдалося здійснити важливий крок до вдоволення своїх гегемоністських прагнень, убезпечуючись від наявності силових аргументів з боку України».

Торжествувала адміністрація Б.Клінтона; «нарешті, вдалося таки приборкати «непокірну» Україну, тобто довести традиційну спроможність Вашингтона виконувати роль впливового посередника у врегулюванні конфліктних ситуацій у світі». У цьому сенсі ліквідація одного з ядерних суб'єктів планети не без підстав вважалася серйозним здобутком американської дипломатії.

За активної участі США 8 лютого 1994 р. у Брюсселі представники України підписали документи, пов'язані з участю у програмі НАТО «Партнерство заради миру». Великий внесок у розвиток двосторонніх відносин зробив офіційний візит президента Л.Кравчука до США 3-7 березня 1994 р., під час якого було підписано «Спільну заяву про розвиток дружби і співробітництва між двома країнами». 11-12 травня 1995 р. в Україні за запрошенням президента Л.Д.Кучми з державним візитом перебував президент США Дж. Клінтон. У розвиток домовленостей, досягнутих під час державних візитів президентів України і США; 20-22 лютого 1996 р. відбувся робочий візит до США Л.Кучми. Головна мета президента України полягала у тому, щоб переконати партнерів у відданості керівництва України ринковим реформам та спроможності виконавчої влади втілити цей курс у життя.

США, як і ЄС, поставило перед Україною цілі, яких потрібно досягнути, щоб поліпшити відносини з нею - країна повинна мати податкову систему, яка дозволяє отримувати нормальні доходи до бюджету і давати функціонувати бізнесу це підґрунтя для того, щоб досягнути процвітання». Але, на жаль, політична влада в Україні характеризується невиразною, нестабільною траєкторією, що зумовлено загальним станом політичної культури.

Отже, щоб нормалізувати відносини із США, Україна має стати західною країною, якщо не за фактом, то за напрямом розвитку. На практиці це означає остаточну відмову від радянських традицій у політичному, економічному і соціальному житті держави.

Захід проповідує Україні важливість розвитку вільного ринку, припинення державних субсидій і допущення імпорту в країну. Однак щодо галузей, в яких Україна досягла найбільших успіхів, як от виробництво сталі й сільське господарство, Захід дискримінує українські

товари. У ЄС і США масовано субсидують свої сільськогосподарські сектори, роблячи майже неможливим для України вихід на ці ринки. «У виробництві сталі є прямі і непрямі субсидії, як от протекціонізм, і передусім «антидемпінгові» заходи, до яких вдаються, щоб запобігти збільшенню експорту української сталі». Доки не всі країни однаково цинічні, зовнішня політика по-суті обумовлюється якимось національним інтересом, а при зіткненні з абстрактними принципами матеріальний інтерес звичайно переважає.

Як зазначають дослідники, США роблять більший наголос на Росії, ніж на Україні, бо Росія набагато потужніша за Україну. «Отож для України стосунки із Заходом і з Росією характеризуються проблемою асиметричного взаємозв'язку». Росія завдяки розміру свого військового і ядерного арсеналу, розміру економіки і статусу в таких міжнародних організаціях, як от Рада Безпеки ООН, змогла втримати якусь частину статусу Радянського Союзу. Дивлячись на Росію, Захід бачив країну, з якою треба домовлятися і з якою слід досягти угоди. А дивлячись на Україну, західні лідери бачать країну, яка повинна відповідати очікуванням Заходу або яку треба примусити це зробити. Особливо прикре для українців те, що Росія одержала вищий статус через ядерну зброю, в той час як Україну примусили позбутися ядерної зброї, замість того, щоб надати такий же статус.

Новий етап розбудови українсько-американських відносин, який розпочався після приходу до влади у США Адміністрації Президента Дж.Буша-молодшого, характеризується інтенсифікацією двосторонніх контактів, так і переведення їх у більш прагматичну площину.

Нова Адміністрація США вважає розвиток відносин з нашою державою стратегічно важливим завданням. Свідченням цього є активізація двостороннього діалогу на всіх рівнях. Важливе значення у цьому контексті мають

візити в Україну делегації Конгресу США на чолі з К.Велдоном, делегації Держдепартаменту та РНБ-США на чолі з заступником помічника Держсекретаря США Дж.Перпелом, міністра оборони США Д.Рамсфельда. Вашингтон, у свою чергу, відвідали українські делегації, очолювані Прем'єр-міністром, Главою Адміністрації Президента України, першим віце-прем'єр-міністром закордонних справ, начальником Генштабу збройних сил.

24-25 липня 2001 р. Україну з робочим візитом відвідала радник президента США з питань національної безпеки К.Райс. Основною метою її візиту було підтвердження проголошеної під час першого європейського турне Президента США тези про те, що Сполучені Штати розглядають Україну не як місток чи буфер між Європою та Росією, а як органічну частину єдиної Європи. Наголошувалося на рішучому намірі реалізації стратегічного завдання зовнішньої політики європейської інтеграції, а також поглиблення внутрішніх суспільних та ринкових реформ. Американська сторона високо оцінила успіхи президента та уряду нашої держави на шляху до впровадження економічних перетворень.

У святкуванні 10-ї річниці Незалежності України взяли участь делегації США на чолі з впливовим сенатором Р.Лугаром, заступником державного секретаря США Е.Джонс, а також делегації Палати представників Конгресу США, до якої увійшли співголови українського корпусу в Конгресі США Б.Шейфр та М.Кантур. У листі-привітанні Президента США Дж.Буша на ім'я Президента України зазначається: «Мірою просування України шляхом реформ вона наближається до Європи і до яскравого, процвітаючого і безпечного майбутнього, яке створює Європа. Сполучені Штати підтримуватимуть Україну та її народ в їхніх зусиллях, спрямованих на досягнення цієї мети» [2, с.19].

Офіційні представники США високо оцінили реакцію України на трагічні події у США 11 вересня 2001 року, відзначивши, що згода нашої держави на використання їх повітряного простору військово-транспортною авіацією США для забезпечення бойових дій проти терористичних угруповань в регіоні матиме тривалий позитивний ефект для розвитку українсько-американських двосторонніх відносин. Крім того, «залучення нашої країни до широкої міжнародної коаліції по боротьбі з тероризмом розглядається як одне із підтверджень рішучості керівництва України реалізувати основний напрям її зовнішньої політики – інтеграцію в європейське співтовариство» [3, с.24].

29-31 жовтня 2001 року відбувся робочий візит у США прем'єр-міністра України А.Кінаха, під час якого він провів зустрічі та переговори з віце-президентом США Д.Чейні, Державним секретарем К.Пауелом, міністром фінансів, іншими високопоставленими представниками Адміністрації та Конгресу США, а також керівником МВФ та СБ. Візит прем'єр-міністра України дозволив продовжити українсько-американський діалог на вищому рівні та обговорити низку питань двостороннього і міжнародного співробітництва.

Досягненням у відносинах із США стало надання двостороннім контактом відкритості та конструктивізму, продовження роботи консультативних органів, підтвердження рішучості намірів Адміністрації Дж.Буша надавати нашій державі всіляку підтримку в реалізації стратегічного завдання її зовнішньої політики європейської інтеграції, а також у поглибленні внутрішніх суспільних та ринкових реформ. У цьому контексті важливого значення набуло проведення ІХ-Х засідань українсько-американської комісії з питань економічного розвитку, під час яких було обговорено широке коло питань

співробітництва у торговельно-економічних та інвестиційних сферах.

У серпні 2001 р. в Києві відбулося засідання, на якому були досягнуті домовленості про подальший розвиток військово-технічного співробітництва між Україною і США. В грудні цього ж року в МЗС України відбулося засідання Українсько-американського комітету з питань зовнішньої політики.

Отже, підсумки українсько-американських відносин цього періоду давали підстави прогнозувати в цілому їх позитивний розвиток на найближчу перспективу. При цьому основними сферами двостороннього співробітництва залишаються взаємодія в рамках міжнародної антитерористичної коаліції, у питаннях експортного контролю та нерозповсюдження.

Восени 2002 року американсько-українські стосунки сягнули до найнижчого рівня від 1993 року. Між урядами Сполучених Штатів і України виникла криза довіри. Причиною цього стало питання про продаж установок «Кольчуга» в Ірак. До Києва приїжджала британсько-американська група експертів, яка намагалася перевірити, чи збудована в Україні система «Кольчуга» і яким чином вона потрапила в Ірак. 8 листопада 2002 року в Києві виступив С.Пайфер і намагався з'ясувати ці питання. Він заявив, що американський уряд відклав у «довгу шухляду» питання, оскільки не хоче, щоб «ця проблема надалі затьмарювала американсько-українські відносини. Американський уряд вважає дуже важливими для США відносини з Україною і готовий продовжувати їй допомагати у демократичних перетвореннях. Американський уряд розуміє, наскільки Україна є важливою для США і як важливо для України мати успіх на шляху становлення як демократичної держави з ринковою економікою, тісно пов'язаної з Європою, – підкреслив він. Американська сторона збирається

продовжувати підтримку програм, направлених на побудову більш сильної демократичної Української держави і наближення України до стандартів сучасної європейської демократії. Дипломат підкреслив: «Наш порядок денний з Україною заповнений. Ми готові співпрацювати і хочемо рухатися вперед. Ми вважаємо, що такий режим зацікавленості послужить на благо обох країн» [4, с.11].

Ці події довели, що принципово важливе значення мають відносини України з НАТО, зокрема в сфері миротворчої діяльності, що здійснюється під політичним керівництвом ООН. Безпосередні відносини між Україною і НАТО можуть мати позитивний, з погляду національних інтересів України, «балансуючий», а при необхідності – і «стримуючий» ефект щодо відносин з РФ. Ставлення Заходу до України в контексті розширення НАТО вимагає більш детального розгляду і є одним із самих «тонких» питань, що будуть стояти перед політиками, аналітиками й іншими представниками державних і наукових кіл як Заходу, так і Сходу.

У НАТО неодноразово робилися заяви про те, що розширення військово-політичного союзу підсилить європейську безпеку в цілому і не створить нових демаркаційних ліній. Справедливість цих тверджень найбільшою мірою буде залежати від того, чи знайдеться для України відповідне місце в загальній стратегії Заходу. Питання про входження України в НАТО неминуче відображається і на внутрішній політиці РФ, Сполучених Штатів і європейських країн; це питання стане важливим фактором у діяльності НАТО, у відносинах між Заходом і РФ.

Відношення Заходу до України залишається неоднозначним. Європейці дотепер не упевнені, чи є Україна «справжньою державою», і не схильні інвестувати значні кошти в справу стабілізації України, особливо в зв'язку зі зростанням кількості економічних проблем у їхніх власних

країнах. Офіційно Україна продовжує проводити політику нейтралітету. Українські державні діячі не мають принципових заперечень проти розширення НАТО. Вони підтримали вступ у НАТО Польщі, Чехії й Угорщини, роблячи наголос на тому, що жодна держава не має права накладати вето на участь іншої в будь-якому військово-політичному союзі. Разом з тим вони виступили за поступове, еволюційне розширення і закликали НАТО брати до уваги інтереси безпеки й інших країн, що не входять у блок, зокрема України.

На думку українських офіційних осіб, уповільнений графік розширення дасть Україні час на стабілізацію і зменшить шанси перетворення її на буфер між РФ і розширеним НАТО. Крім того, це дасть можливість сформуватися новій європейській системі безпеки і буде сприяти перетворенню НАТО з організації, що орієнтується на колективну оборону, у структуру забезпечення колективної безпеки.

Змушена тимчасова стриманість України в рішенні питання про вступ у НАТО викликає необхідність розробки надійної стратегії відносин між Заходом і Україною заради підтримки незалежності і безпеки останньої. У ній повинні бути враховані чотири імперативи політичного і стратегічного характеру.

По-перше, Захід повинен підтримувати Україну і перешкоджати формуванню «корейського синдрому», що може виникнути, якщо політика розширення НАТО призведе до поділу українського суспільства на прихильників і супротивників вступу в НАТО.

Другим імперативом (нерозривно зв'язаним з першим) є необхідність прогнозування можливого впливу розширення Альянсу на регіональну безпеку в Центральній Європі і, зокрема, у країнах, що не входять до складу першої хвилі розширення (висловлюється думка, що другої хвилі в найближчі десять років може і не бути, тобто це

час, необхідний Заходу, щоб «переварити» нових членів Альянсу).

Наступний, третій імператив, складається з необхідності полегшення для країн Центральної Європи процесу вступу в Європейський Союз шляхом вирішення питань, зв'язаних з їх безпекою.

Четвертий імператив є найактуальнішим для країн – членів НАТО. Будь-яка стратегія відносно України повинна відповідати не тільки внутрішнім політичним потребам НАТО, але і принципу консенсусу, який Альянс визнає провідним. Саме це є складним і делікатним моментом як у переговорному процесі РФ і НАТО, так і в діалозі РФ – США. І якщо розширення НАТО буде відбуватися необережно, то це може ускладнити проблеми безпеки України і викликати протидію з боку РФ, це крім прагнень останньої прискорити інтеграційні процеси в СНД із усіма негативними наслідками такого розвитку подій [40, с.3].

Для того, щоб відповідати вищевикладеним імперативам, що часто суперечать один одному, стратегія НАТО відносно України повинна бути заснована на кількох принципах, що взаємодоповнюють одне одного, і враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін. За умови належного рівня координації подальшої діяльності кумулятивний ефект усіх складових стратегії буде перевищувати арифметичну суму результатів окремо узятих компонентів. Ключовими складовими елементами майбутньої стратегії повинні стати нижчеподані фактори:

- підтримка політичних і економічних реформ;
- оборонне співробітництво з НАТО.

У зв'язку з цим НАТО варто сприяти Українській державі в нарощуванні вже існуючих між ними домовленостей про військове співробітництво і загальне забезпечення регіональної безпеки. За умов, коли в

політичній еліті країни не завжди є єдина думка щодо доцільності вступу в Альянс, розширене військово-співробітництво між Україною і НАТО заслуговує підтримки як крок на шляху до більш ефективної системи регіональної безпеки й організації оборони. Зрештою, з політичної точки зору для України важливо продемонструвати, що вона є активним членом будівництва європейської архітектури безпеки, а не спостерігачем подій, що відбуваються в Європі [5, с.94].

Указом Президента України Л.Кучми від 4 листопада 1998 року була затверджена Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) на період до 2001 року. За своєю суттю ця програма реалізує механізм вступу України в НАТО [6, с.4]. У програмі висвітлені наступні питання:

- співробітництво в політичній сфері;
- співробітництво у військовій сфері;
- співробітництво в галузі озброєнь;
- співробітництво в галузі військової економіки;
- співробітництво в галузі науки до технологій;
- співробітництво в сфері телекомунікаційних і інформаційних систем ;
- співробітництво в сфері стандартизації;
- співробітництво в сфері керування повітряним рухом;
- співробітництво в космічній області;
- інформаційне забезпечення співробітництва України з НАТО.

У статті зроблено спробу комплексно дослідити еволюцію багатовекторності зовнішньої політики незалежної України. Збереження та зміцнення державного суверенітету не означає самоізоляції країни від міжнародного співтовариства, а навпаки – створює

сприятливі передумови для динамічного розвитку її відносин з Центральною Європою та країнами Балтії. Безпосередні контакти з країнами Європи вимагають самостійного осмислення чинників, які зумовлюють дії впливових політичних і економічних сил. Проникнення у Європу починається із спроб зрозуміти її, налагодити з нею контакти і вступити в багатоплановий діалог. Тільки так можна знайти ті форми презентації власної ідентичності і власних інтересів, в яких світ зможе зрозуміти і нас самих.

Визначення геополітичних інтересів України потребує врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових у кожному з регіонів світу. Передусім це стосується найближчих сусідів України, що прагнуть знайти власні інтереси в Україні або самі становлять для неї особливий інтерес

Список використаних джерел

- 1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002-2011 роки: послання Президента України до Верховної Ради України. 30 квітня 2002 р.*
- 2. Гринченкевич О. Якою бути зовнішній політиці України у XXI ст.//Голос України. – 2005. – 28 січня.*
- 3. Єкельчик С. Пробудження нації. До концепції історії національного руху другої половини XIX ст. – Мельбурн, 1994.*
- 4. Вівчарик М. М., Українська нація: шлях до самовизначення / М.М. Вівчарик, П.П Панченко., В.І. Чмихова. – К., 2001 – 287 с.*
- 5. Руденко М. Україна в новому геополітичному просторі / М. Руденко// Молода нація.–2000. – №-3.– С.94-197.*
- 6. NATO in Ukraine to praise ties // Kyiv Post, 2000. – February 3. – P. 3.*